

ZAPISKI IZ PREDALA

ABSURD ABSURDA

Ciril Zlobec

Ne zdi se mi modro odklanjati vse, s čimer se ne moremo strinjati v celoti. Prav tako se mi ne zdi modro sprejeti nekaj v celoti, če pa nas v resnici zadovoljuje samo deloma. Odklanjam vse bolj razširjeno prasko našega časa, ki nas na vse številnejših področjih postavlja pred alternativo totalne opredelitve. In ker želim v pričujočem zapisu ostati v okvirih naše sodobne literature, pojasnujem to svoje stališče: ne prisegam na njeno tradicionalistično vejo, ker se pač ne morem strinjati s skrajnostmi avantgarde, in narobe: *moj polemični odnos do konkretne podobe najnovejše slovenske avantgarde me ne peha v zagovornike tradicionalizma.*

Velika večina umetniških pojavov in gibanj, ki so se sama opredeljevala za avantgardna ali pa jim je tako bistvo priznala sočasna ali poznejša kritika oziroma zgodovina, je bila za razvoj umetnosti pomembna ali vsaj koristna: tudi če ni bila sprejemljiva zamena za staro, za »dotedanje«, je bila vsaj opozorilo, da je v razvoju nastal predolg zastoj in da je treba pohiteti naprej, pa čeprav čez drn in strn. Bile so avantgarde, pri katerih je zaradi njihovega izhodiščnega zagona, sprejemljivih ciljev in oprijemljivih rezultatov na poti do njih mogoča analogija s socialnimi revolucijami, še več pa takih, ki so bile (in so tudi danes) vihar v kozarcu vode, čeprav si revolucionarnosti v pogledih, ciljih in rezultatih nobena avantgarda ne pusti vzeti.

Retrogradno seveda ni težko določiti obsega in pomena avantgarde, skoraj zmerom pa zapademo ali v njeno preveličevanje ali v enako neupravičeno negiranje, kadar jo skušamo opredeliti v času njenega delovanja, zlasti v tistem kritičnem trenutku, ko ji uspe zamajati vero v staro, ne pa hkrati tudi ustvariti otipljivih rezultatov, vsaj ne v pravem sorazmerju s svojimi hotenji in bolj ali manj hrupnimi napovedmi.

In s kakšno avantgardo se srečujemo danes, pri nas?

Težko, če že ne nemogoče, si je zamišljati, kako bo ta čas, na literarnem področju, definirala prihodnost, kajti danes nimamo opraviti s tako ali drugačno avantgardo, temveč s celo vrsto resničnih in umišljenih avantgard, s pravim pravcatim mravljiščem književnih prizadevanj, ki si upravičeno ali neupravičeno nadevajo to ime. Nekaj pa

je najbrž značilno za naš čas in naše razmere, vsaj v odnosu do preteklosti: nestrpnost vseh teh gibanj in posameznih prizadevanj, da bi se kar najbolj mogoče hitro konstitucionalizirala, hkrati pa nenehen pritisk novih, ki temperamentno odpravljajo prejšnja, ne da bi se njim samim posrečilo ustvariti dela, ki bi jih novi val priznal za sprejemljivo dediščino in bi bil voljan delovati »od tu dalje«. Za večino je značilno, da poudarjajo kot svoje izhodišče tako imenovano »leto ničla«, absolutni začetek z ignoriranjem ali negacijo vsega dosedanjega, s poskusom odklanjanja — predvsem v teoretičnih zapisih — celo najosnovnejših pojmovnih, miselnih in emocionalnih zvez, ki so osnova našega spoznavnega sveta in medsebojnega sporazumevanja, komunikacije.

Mlada slovenska avantgarda je prav v tem sama v sebi močno protislovna. Po eni strani hoče biti maksimalno osveščajoča, po drugi pa vehementno odklanja podedovane komunikativne formule. Ali je poslanica, namenjena slehernemu človeku, z ambicijo osveščati celotno družbo, sploh mogoča, če je zavita v najbolj zaprt hermetizem? Večina avantgardnih gibanj v današnji Evropi se je odločila za eno teh dveh možnosti, za novo obliko hermetizma, računajoč z ozkim radijem svojega vpliva, vsaj neposrednega, ali pa za jezik množic, celo za jezik komercialne propagande, za dikcijo, ritem in psihologijo propagiranja osnovnih izdelkov industrijske potrošnje, kar naj bi najširšim krogom bralcev in poslušalcev po zakonih avtomatizma vtisnilo v zavest nekatere moralne in druge sentence. Gre torej za osveščanje množic z njenim lastnim, ne samo podedovanim, temveč celo deformiranim in banaliziranim jezikom.

Seveda je ta paradoksalna dvojnost v slovenski novi avantgardi mnogo bolj očita v publicistiki kot pa v literaturi sami. To se mi zdi celo ena izmed najbolj opaznih značilnosti mlade slovenske književnosti: publicistika v najširšem smislu, idejno-filozofska, polemična, recenzentska, zagovorniška in ne vem kakšna še, je neprimerno bolj nestrpna, kot to zmore biti literatura sama. Nestrpna v dvojnem smislu: v negaciji vsega, kar se ni zateklo v senco njene zastave, in v pripisovanju dokaj abstraktnih lastnosti, ki naj bi jih ta književna avantgarda imela, čeprav je jasno, da mnogih izmed njih že zato ne more imeti, ker navsezadnje hoče vendarle ostati literatura, saj lahko samo tako zamenja »staro literaturo«. Lahko bi celo govorili o neke vrste nasilju dela današnje kritične misli, ki to literaturo jemlje v zaščito. Zato se mi zdi, da večkrat napačno ravnamo, ko se spotikamo ob literaturo mladih in najmlajših, saj smo obremenjeni s predstavo, ki jo o njej imamo ob prebiranju publicistike, ki to literaturo spremlja in

izhaja največkrat iz svojih apriornih pogledov in zasleduje ambicije, ki so čedalje bolj v navzkrižju z ambicijami tudi te, najmlajše literature.

Glavni pomislek, ki ga je mogoče imeti do te in take publicistike (do literature, zlasti do poezije, kjer se te tendence najhitreje in najjasneje manifestirajo, pa samo toliko, kolikor jo je mogoče zaradi njene nekomunikativnosti razumeti tako, kot jo interpretira kritika), je njena vsiljiva tendenčnost, ki je ne morem razumeti drugače kot izraz ustvarjalne nemoči: v času, ko se nam je vendarle posrečilo, da smo se otresli zunanjega pritiska, ki je zahteval tendenčnost v literaturi in v umetnosti sploh, postavlja zdaj mlada kritika tendenčnost v literaturi ne samo kot sprejemljivo komponento v eni ali v nekaterih izmed njenih zvrsti, izraznih možnosti, temveč kot element, ki je do kraja skoraj že zamenjal umetniško kvaliteto dela. Pesem dandanes ni dobra zato, ker bi bila dobro napisana, ker bi bila doživeta, ker bi s svojo idejo ali mislijo ali prisposodbo bravca pretresla, prepričala in ga s tem, implicite, tudi najzanesljiveje angažirala, osvestila, temveč zato, ker ji je mogoče, včasih tudi samo med vrsticami, pripisati misli, ki utegnejo nekoga, določen družbeni sloj, okus ali državno birokracijo revoltirati, ker pač na nekaj namigujejo, se čemu ali komu posmehujejo. Nočem trditi, da taka literatura ni mogoča, menim celo, da je potrebna, ne more pa postati univerzalni izraz in edino mogoča smer. In prav v tem vidim omenjeno tendenčnost kritike: star aktivistični element je zamenjala z novim, ki je lahko aktualnejši, zabavnejši, dražljivejši, pravi umetnosti pa vsekakor prav tako tuj, kot je bil nekdanji politični aktivizem. Narediti nam je treba samo korak dalje od tega novega aktivizma, pa smo že pri škandalu najbolj nedolžne, provincialne vrste, s hrupom, razsežnostjo in puhlostjo filmsko-zvezdniškega škandala, ki se v našem, slovenskem, primeru največkrat kaže v pismih bravev in pismih uredništvom in je zagovornikom takega angažiranja prepogostokrat v dokaz, da so zadeli v črno, da so družbeno učinkoviti, osveščajoči, da je njihova umetnost pomembno tveganje, da je krik, trganje iz metafizike v svobodo, iz varnosti v nevarnost, izgovarjanje odtujenosti iz odtujenosti in podobno.

Če naj bom nekoliko zloben, kar si pri svojem imenu navsezadnje lahko tudi privoščim, bi dejal, da skriva sedanja slovenska kulturna situacija doberšno mero provincializma. Avantgarda je na pohodu po vsem svetu, povsod je popularna, povsod nosi v sebi iluzijo prihodnosti, čar mladosti, toda povsod, kjer je res avantgarda, je, kot že rečeno, samo ena izmed možnosti in prav zato mobilizirajoča, stimulativna, hkrati pa tudi obsojena, da se ob nastopu nove avantgarde spremeni v akademizem. Kajti za avantgardo že prihaja postavantgarda.

Toda: Francija, Italija, Anglija, Nemčija, Češkoslovaška, Amerika in še marsikatera druga dežela upoštevajo — ob vseh simpatijah za svoje avantgardne pojave — tudi tradicijo, evolucijo razvoja, predvsem pa priznavajo literaturo neomejenih možnosti, ves spektrum najrazličnejših stilov, idejnih izhodišč in končnih namenov. Nikjer pa se s tako tragičnim spoznanjem kot pri nas ne zgražajo nad vsaj delno tradicionalnostjo v zavesti bravca, nikjer ne računajo z uniformirano zavestjo prihodnosti in ne verjamejo v enosmernost bravčevega čustvovanja in dožemanja. Prav v teh zadnjih letih smo priča razveseljivi spremembi v odnosih med literaturami v svetu: literature velikih narodov, ki so še do včeraj živele od svojih ozkih medsebojnih izmenjav in vplivov, odpirajo danes vrata novemu, predvsem pa *dru-gačnemu*, ki prihaja vanje iz novih in doslej manj znanih in neupoštevanih literatur. Hkrati s to odprtostjo pa je čutiti že tudi odpor do tako imenovane anacionalne umetnosti, do avantgardizma brez obraza, brez duha naroda in avtorja. Preseči svojo usodno nacionalno in prostorsko ozkost pomeni danes prinesiti iz nje v svetovno literaturo kar največ svojega. Zlikana univerzalna problematika, razosebljen »evropski« izraz, široka potrošnja istih idej in problemov ne zanima nikogar več, ker nikogar ne bogati. In vendar naša recenzentska kritika (oziroma dobršen del te kritike) kar naprej vztraja pri tej splošni formuli, v svojih ocenah izhaja čedalje manj iz dela samega, iz avtorjevih namenov in posebnosti, temveč išče v slehernem delu le neko posplošeno tipičnost, ki naj velja za vse. Slovenski avtor našega časa ne more spregovoriti uspešno in prepričljivo, če ne govori odtujenost iz odtujenosti in za odtujene, premalo je, če je v konfliktu s časom in družbo, razkrojen mora biti tudi sam v sebi, absurd mora biti vse, kar počne, pravzaprav mora biti že dejstvo samo, da karkoli počne, absurd.

Mar ni prav to, ta situacija sama, absurd absurda?

Tako je popolnoma razumljivo, da pri plodovih naše mlade avantgarde kaj radi anticipiramo njeno zrelost. Sleherni eksperiment je zato hkrati že tudi rezultat, ne da bi se ob tem spraševali, če je to res, temveč ga ocenjujemo za takega apriorno, že ob dejstvu, da negira to ali ono, kar smo doslej poznali in morda cenili, da se upira tradicionalni zavesti o svetu in propagira *neko* (katero, kakšno) novo zavest o *nekem* (katerem, kakšnem) svetu. Postavlja nas torej v položaj, ko moramo to *neko* zavest spremeniti v konkretno, osebno zavest, in ta *neki* svet v kolikor mogoče jasno vednost o prostoru in času, v katerem živimo. Vse to seveda opirajoč se samo na svojo dobro voljo, kajti večji del te poezije (predvsem pa kritike, ki se razglaša za njeno razlagavko) nas v tako angažiranje naših misli in čustev niti najmanj ne

sili, niti nam ne odpira poti do njih. Smo torej v dokaj absurdni situaciji: kritika terja od bravca, da mora sam od sebe preseči staro zavest o svetu, kajti šele iz tega stanja bo lahko našel kontakt s pesnikom. Edini obrazec, ki bi ga bilo mogoče rekonstruirati ob doslej znanih teoretičnih zapisih na temo nove zavesti in možnosti njene nadaljne krepitve ob prebiranju in dojemanju ustrezne pesniške besede, ga pač lahko poskušamo ustvariti par analogiam s položajem pesnika: dojemati odtujen iz odtujenosti. Ker pa je relativnost iz današnje slovenske filozofske in kritične misli dokončno izginila in se čedalje pogosteje srečujemo z ocenami in trditvami, ki pretendirajo na totalnost, na vseobsežnost, pomeni dosledna izpeljava tega, da je kakršenkoli stik, kakršenkoli dialog med pesnikom in tistim, ki mu je njegovo delo vsaj v določeni meri vendarle namenjeno (zlasti, če naj opravlja funkcijo osveščanja), v svoji zadnji konsekvenci popolnoma iluzoren, kajti popolna odtujenost vsakogar, sleherni trenutek, v vseh smereh in v sleherni situaciji, onemogoča ne samo uspešnost poezije, temveč negira ves njen smisel, skratka: absurd postane absurden, kar nas nujno prisili, da poiščemo nasprotno pot, tiste, pa čeprav še tako redke trenutke in stanja, ko naša situacija v družbi in v času in v bivanju slehernega posameznika vendarle ni tako totalno alienirana, da se ne bi vsaj kdaj pa kdaj, vsaj za hip znašla v možnosti medsebojnega komuniciranja celo na ravni prastarih človeških vzgibov srca in misli, na prostorski in časovni ploskvi, ko vsaj za trenutek vendarle ne *blodimo odtujeni drug mimo drugega*.

Upam, da mi na osnovi tega, kar sem pravkar napisal, ni mogoče naprtiti očitka, da zanikam odtujenost, absurdnost družbene in posameznikove situacije v današnjem svetu, menim samo, da je do kraja absurdno prizadevanje, da bi ta in podobna stanja, ki bolj ali manj intenzivno spremljajo človeka od prvega trenutka njegove vednosti o sebi, do kraja absolutizirali v naši zavesti, jih totalizirali. Totalen je samo absurd absurda take miselnosti. Odtujenost našega časa je vsekakor zlo, zgodovinsko, družbeno in posameznikovo zlo; zakaj torej ob zavesti, da to zlo obstaja, toliko truda, da bi ga iz parcialnega spremenili v totalnega? Ali se mu bomo potem laže uprli, ga odpravili? In navsezadnje, ali ni to v nasprotju s prizadevanji po osveščanju, po angažiranju človekove volje, duha in dela?

Sam v sebi bi se čutil smešnega, ko bi totalnost česarkoli, razen rojstva, življenja in smrti, sprejel kot realno stanje v zgodovinskem in eksistenčnem smislu. Popolnoma razumljivo in naravno pa se mi zdi, da so taka posplošujoča stališča v umetnosti vendarle mogoča in sprejemljiva. Od nekdanj je bilo tako, da kdo totalizira pomen in obseg

tega ali onega, kar v svojem življenju ali v življenju naroda ali družbe ali časa občuti kot usodno danost, ki pogojuje vse druge. Kajti vsota takih posplošitev, takih totalnosti se vendarle približa dejanskemu stanju življenja, družbene in individualne eksistence.

Nič ni narobe, če del naše kritike skuša postaviti na prestol ta mistificirani absurd absurda: nič ni narobe, če se del mladih ustvarjavcev odreka svobodi lastnega iskanja in skuša s svojimi deli dokazati upravičenost in smiselnost kritike, ki za protiuslugo seveda takoj dokazuje upravičenost in smiselnost take poezije, torej same sebe: nič ni narobe, če naše časopisje in revialni tisk to objavljata, kajti med vso to filozofsko zmedo je vendarle tudi mnogo iskrene zmote, v vsaki zmoti pa je tudi kaplja resnice ali vsaj pot do nje. Ni pa tudi nič narobe, če ta ali oni »nepoklicani«¹ državljani v istem revialnem tisku ali časopisju vse to odkloni, pa čeprav brez argumentov, temveč samo na osnovi izkušenj in osebnega okusa (ali je okus, ki ni osebni, sploh še okus?) — vsaj dokler ne bo ta nova poetika utemeljena *tudi* z estetskimi argumenti in ne samo dnevno aktivističnimi, pa čeprav je ta aktivizem moralno-filozofske narave. Kajti ta literatura se ne zadovoljuje s tem, da bi bila ena izmed možnosti, temveč hoče biti literatura, ki naj že ob svojem rojstvu, torej že v »letu ničla«² v novi zavesti človeka, zamenja dosedanjo literaturo različnih možnosti. Ena sama barva, tudi če se odločimo za eno izmed obeh osnovnih, za črno ali belo, nam ne more nadomestiti vsega bogastva ostalih, predvsem pa ne razkošja neomejenih možnosti, ki jih iz že znanih barv lahko vsak trenutek nanovo ustvari vsak posameznik, umetnik. Totalnost je uniforma, tudi totalnost tragičnega občutka odtujenosti je uniforma ene same, mračne, odbijajoče barve. Njena možnost osveščanja je minimalna.

In samo za to gre.